

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

Aralık / December 2019, 23 (3): 1293-1313

**Dindarlık İle Yerel Halkın Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerini Algılayışları
Arasındaki İlişki**

*The Relationship between Religiosity and Local Residents' Perception of
Socio-Cultural Impacts of Tourism*

Uğur Çalışkan

Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Turizm Fak., Turizm İşletmeciliği Bölümü
*Assistant Professor, Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Tourism, Department of
Tourism Management*

Muğla, Turkey

ugurcaliskan@mu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-6844-7197

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12 September / Eylül 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 14 Aralık / Aralık 2019

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2019

Cilt / Volume: 23 **Sayı / Issue:** 3 **Sayfa / Pages:** 1293-1313

Atıf / Cite as: Çalışkan, Uğur. "Dindarlık İle Yerel Halkın Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerini Algılayışları Arasındaki İlişki [The Relationship between Religiosity and Local Residents' Perception of Socio-Cultural Impacts of Tourism]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 23/3 (December 2019): 1293-1313.

<https://doi.org/10.18505/cuid.619168>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/cuid>

1294 | Uğur Çalışkan. Dindarlık İle Yerel Halkın Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerini Algılaması ...
The Relationship between Religiosity and Local Residents' Perception of Socio-Cultural Impacts of Tourism

Abstract: Tourism, based on interaction of people who have different cultures and beliefs, is prioritized by many local and national administrators, primarily because of its economic benefits. However, it also has many environmental and socio-cultural effects. Although many factors affecting local residents' perception about tourism impacts have been examined, religiosity has mainly been under-represented. In this context, this study examines whether religiosity is effective on the perception of the socio-cultural effects of tourism, since religiosity is an important factor on communal and individual thoughts and behaviours. The study was a quantitative research and data was collected by a questionnaire from residents of Menteşe district of Muğla (N=528). In the study, multivariate statistical analysis methods were adopted and factor analyses (descriptive and confirmatory) and path analysis were applied. The results emphasize that as religiosity increases, the perception of negative socio-cultural impacts is strengthened, but there is no relation between religiosity and positive socio-cultural impact perception. These results indicate that planners and decision makers should consider the beliefs of the local people while planning and developing tourism.

Summary: Religion, which can be defined as a belief system that allows people to gather around the same values and act in groups, or as beliefs, practices, rituals and symbols designed to determine the relationships and responsibilities of individuals living together in society, has been frequently studied, especially in recent years. Since, it is one of the most common and influential social institutions, and it affects the attitudes, values and behaviours of both individuals and societies. On the other hand, religiosity, which can be defined as the degree of commitment of individuals to religious groups or rules, is used to express the effectiveness of religious elements on a person's life.

In studies conducted in the fields of medicine, anthropology, psychology and sociology, it was found that there is generally a positive relationship between religiosity and happiness or physical/mental health. In tourism, religion has been dealt with mainly in the context of faith tourism or its influence on the preferences of tourists. Studies have focused on the planning of faith tourism and management of the sanctuaries, the effects of tourism in sacred regions, the motivation and travel forms of the pilgrims and the religious needs of tourists.

Tourism, which is mainly grounded on the interaction of people who have different cultural and religious backgrounds, is considered among the priority sectors by many local and national managers due to its economic benefits. However, it also has many environmental and socio-cultural impacts.

Local people are important for the development and sustainability of tourism, and their perceptions of tourism are among the most researched subjects. Although, in these studies, many variables such as community/place attachment, the level of development of the destination and/or tourism, socio-demographic characteristics, economic factors such as importance of tourism in the local economy, economic dependence on tourism, employment in the tourism, have been surveyed; the effect of religiosity has taken very little attention and mostly the perceptions of clergy living in sacred regions were investigated. The results emphasize that the residents distinguish the visitors who come for religious purposes (pilgrims) from tourists, and embrace the pilgrims, rather than tourists. In addition, it was determined that tourists are perceived as threat not only for the sanctity, security and scenery of the area and structures but also for local cultures and religions, and that tourists' demands harm the religious practices. Moreover, views of local residents in non-religious tourism destinations have been investigated much less. In the literature review, only one study could be found. The study examined the effects of religiosity on the local residents' perceptions of socio-cultural impacts in two tourism destinations in Iran and found a positive relationship between them. Therefore, the present study that examines whether religiosity is effective in the perception of the socio-cultural effects of tourism, may contribute to literature.

In this research, questionnaire technique, one of the tools of quantitative research methods, was utilized. Data obtained from 528 people residing in Menteşe (Muğla) were analyzed in two stages. In the first stage reliability and structural validity of the scales used were examined. Items related to socio-cultural impacts combined under a 3-factor structure (namely, negative cultural impacts, negative social impacts, and positive socio-cultural impacts) explaining 64.413% of variance while three expressions about the religiosity was loaded on a single factor and explained 64.845% of the variance. Cronbach's Alpha (α) values was 0.907 for whole 22 socio-cultural impact expressions while it was 0,941; 0,813 and 0,772 for each factor respectively. For religiosity scale, it was calculated as 0.728. Therefore, scales and the factor structure were decided to be reliable and valid.

In the second stage, appropriateness of the factors determined by EFA and fitness of the model formed within the study were examined by Confirmatory Factor Analysis (CFA) and Structural Equation Model. The fit indices (χ^2/df , RMSEA, CFI, NFI and GFI) exceeded the threshold values in both DFA and structural equation model. Therefore, it was concluded that factor structures and the model tested were acceptable and there was relationship between perception of socio-cultural impacts and religiosity.

The findings revealed that there is a relationship between religiosity and the perceptions of negative socio-cultural impacts of tourism, but religiosity does not affect the perceptions of positive socio-cultural impacts. Considering that religiosity and conservatism is closely related, this was a predictable result. However, the contradiction with the study by Zamani-Farahani - Musa (2012) who found that religiosity is effective on perceptions of both negative and positive socio-cultural impacts may be caused by differences in profiles and number of tourists. While, in the first study, most of the visitors were members of the same religion and culture, in the current study, most of the tourists were from different religions and cultures.

Results underline that the religious beliefs of local people should be taken into consideration in planning and implementation processes or planners/decision makers should convince the locals that implementations are not contrary or harmful to their faiths. In addition, decisions need to be taken to develop tourism in a way that is congruent (or with minimum discrepancies) with local religious beliefs.

The study was conducted in a settlement which is close to popular mass tourism (especially sea-sand-sun) but where is no economic dependence on tourism and the results are cross-sectional. In other words, the results are limited to the study area and even to the respondents. Future studies may focus on settlements with different types of tourism and tourist profiles. In addition, the results should be tested in economic dependent destinations.

Keywords: Psychology of Religion, Religiosity, Tourism, Socio-Cultural Impacts, Structural Equation Model, Path Analysis.

Dindarlık İle Yerel Halkın Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerini Algılayışları Arasındaki İlişki

Öz: Kültürleri ve inanışları farklı insanların etkileşimi üzerinde gelişen turizm, özellikle ekonomik getirileri nedeniyle pek çok yerel ve ulusal yönetici tarafından öncelikli sektörler arasında değerlendirilmektedir. Ancak, turizm gelişimi ekonomik unsurların ötesinde çevresel ve sosyo-kültürel pek çok etki de oluşturmaktadır. Söz konusu etkilerin yerel halk tarafından algılanışında etkin olan pek çok unsur incelenmiş olmakla birlikte dindarlığın etkisi çok az araştırılmıştır. Bu kapsamda, toplumsal ve bireysel düşünce ve davranışlar üzerinde önemli bir etken olan dindarlık hususunun turizmin sosyo-kültürel etkilerinin algılanışında etkin olup olmadığının incelendiği bu çalışma, alanyazına katkı sunabilecek boyuttadır. Çalışma kapsamında nicel araştırma araçlarından anket tekniği benimsenmiş olup veri, Muğla Menteşe ilçesinde ikamet eden 528 bireyden elde edilmiştir. Çok değişkenli istatistik analiz yöntemlerinden yararlanılarak açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile yol analizi uygulanmıştır. Sonuçlar, dindarlık algısı arttıkça olumsuz sosyo-kültürel etkilerin daha kuvvetli algı-

1296 | Uğur Çalışkan. Dindarlık İle Yerel Halkın Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerini Algıla ...

landığını ancak dindarlık ile olumlu sosyo-kültürel etkilerin algılanışı arasında bağlantı bulunmadığını vurgulamaktadır. Bu sonuçlar, turizm planlaması ve gelişimini sürecinde yerel halkın inançlarının da göz önünde bulundurulmasının gerekliliğini işaret etmektedir.

Özet: İnsanların aynı değerler etrafında toplanmalarını ve grup halinde hareket etmelerini sağlayan inanç sistemi veya toplumda birlikte yaşayan bireylerin ilişki ve sorumluluklarını belirlemek için düzenlenmiş inanç, uygulama, ritüel ve semboller sistemi olarak tanımlanabilecek olan din, en yaygın ve etkili sosyal kurumlardan olmasının ötesinde hem birey hem de toplumların tutumlarını, değerlerini ve davranışlarını etkilemesi nedeniyle, özellikle son yıllarda, sıklıkla incelenmektedir. Bireylerin dini bir gruba veya kurallara bağlılık dereceleri olarak tanımlanabilecek dindarlık ise dinsel öğelerin bir kişinin yaşamı üzerindeki etkinliğini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Tıp, antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi bilim dallarında yapılan çalışmalarda dindarlık ile mutluluk ve bedensel / ruhsal sağlık arasında genellikle olumlu bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Turizm alanında yapılan çalışmalarda ise, din, yoğunlukla inanç turizmi veya turistlerin tercihleri üzerindeki etkisi kapsamında ele alınmış ve dini turizmin planlanması ve kutsal alanların yönetimi, turizmin dini bölgelerdeki etkileri, hacıların seyahat motivasyonu ve seyahat şekilleri ile turistlerin dini ihtiyaçları gibi konulara odaklanılmıştır.

Kültürleri ve inanışları farklı insanların etkileşimi üzerinde gelişen turizm, özellikle ekonomik getirileri nedeniyle pek çok yerel ve ulusal yönetici tarafından öncelikli sektörler arasında değerlendirilmektedir. Turizm gelişimi ekonomik unsurların ötesinde çevresel ve sosyo-kültürel pek çok etki de oluşturmaktadır. Yerel halk, turizmin gelişmesi ve sürdürülebilirliği açısından önem arz etmekte olup yerel halkın turizmin etkilerine yönelik algıları sıklıkla araştırılan konular arasında yer almaktadır. Topluma ve/veya mekâna aidiyet duygusu, destinasyonun ve/veya turizm sektörünün gelişim düzeyi, turizmin ekonomi içindeki önemi, destinasyonun turizme ekonomik bağımlılığı, turizm sektöründe istihdam edilmek gibi ekonomik unsurlar veya sosyo-demografik özellikler gibi pek çok değişkenin yerel halkın turizm algısındaki etkileri incelenmiş olmakla birlikte dindarlığın etkisi çok az araştırılmıştır. Yapılan çalışmalarda, özellikle dini bölgelerde yaşayan yerel halk ve çoğunlukla din adamlarının algıları araştırılmıştır. Sonuçlar, yerel halkın bölgeye dini amaçlarla gelen ziyaretçiler (hacılar) ile turistleri ayırdığını ve hacıların turistlere oranla daha fazla kabul gördüğünü vurgulamaktadır. Ayrıca, turistlerin alanın ve yapıların kutsallığını, güvenliğini, dekorunu tehdit ettiği ve turistlerin taleplerinin dini uygulamalara zarar verdiği algısının yaygın olduğu, hatta turizmin kendi kültürleri ve dinleri için tehdit olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Kutsal alanlar dışında kalan turizm destinasyonlarında ikamet eden yerel halkın görüşlerinin araştırıldığı çalışma ise çok daha azdır. Alanyazın taraması ile bu kapsamda sadece bir çalışma bulunabilmiştir. İran'daki iki turizm destinasyonunda yerel halkın turizmin sosyo-kültürel sonuçlarına yönelik algılarında dindarlığın etkisinin incelendiği çalışma ile sosyo-kültürel etkilerin algılanışı ile dindarlık arasında pozitif bir ilişki bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, dindarlık hususunun turizmin sosyo-kültürel etkilerinin algılanışında etkin olup olmadığının incelendiği bu çalışma, alanyazına katkı sunabilecek boyuttadır.

Çalışma kapsamında nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği benimsenmiştir. Ekonomik kaygıların katılımcıların görüşlerini etkilemesinin önüne geçilmesi amacıyla, Bodrum, Fethiye ve Marmaris gibi Türkiye'nin önemli turizm destinasyonlarına coğrafi olarak uzak olmakla birlikte turizm gelişiminin sınırlı olduğu için tercih edilen Menteşe (Muğla) ilçesinde ikamet eden 528 bireyden elde edilen veriler iki aşamada analiz edilmiştir. İlk aşamada, kullanılan soru formu değişik çalışmalardan yararlanarak oluşturulduğu için ölçeklerin güvenilirliğini test etmek üzere Güvenirlilik Analizi ve yapısal geçerliliğini sınamak üzere Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmıştır. Sosyo-kültürel etkilere yönelik ifadelerin varyansın %64,413'ini açıklayacak şekilde 3 faktörlü (olumsuz kültürel etkiler, olumsuz sosyal etkiler, olumlu sosyo-kültürel etkiler) bir yapı altında birleştiği, üç ifadeden oluşan dindarlık ölçeğinin ise tek faktöre yüklendiği ve varyansın %64,845'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Cronbach Alpha (α) değeri ise, sosyo-kültürel etkilere yönelik 22 ifade bütününde 0,907; her bir faktöre

yönelik sırasıyla 0,941; 0,813 ve 0,772; Dindarlık ölçeğine yönelik ise 0,728 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla araştırmada kullanılan ölçeklerin ve faktör yapısının güvenilir ve geçerli olduğu tespit edilmiştir.

İkinci aşamada, AFA ile belirlenen faktörlerin çalışma kapsamında oluşturulan modele uygunluğunu test edebilmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve ölçüm modeli ile gizli değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek ve kavramsal model ile verilerin uyup uymadığını değerlendirmek için Yapısal Eşitlik Model gerçekleştirilmiştir. DFA analizi sonucunda, bütün faktör yüklerinin 0,4'ün üzerinde olduğu ve uyum indekslerinin (χ^2/df , RMSEA, CFI, NFI ve GFI) hem DFA hem de yapısal eşitlik modelinde eşik değerleri aştığı görülmüştür. Dolayısıyla, faktör yapılarının ve çalışmada sınanan modelin uygun olduğu ve sosyo-kültürel etkilerin algılanması ile dindarlık arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma sonuçları dindarlık ile turizmin olumsuz sosyo-kültürel etkilerinin algılanışı arasında bir ilişki bulunduğunu ancak turizmin olumlu sosyo-kültürel etkilerinin algılanışında dindarlığın bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymuştur. Dindarlık ile muhafazakârlık arasında kuvvetli bir ilişki bulunduğu göz önüne alındığında öngörülebilecek bir sonuç olduğu belirtilebilir. Ancak, Zamani-Farahani – Musa (2012) çalışmasında dindarlık ile sosyo-kültürel etkilerin algılanışı arasında olumlu etki bulunduğu sonucuna ulaşılmış olmasının destinasyonları ziyaret eden turistlerin profillerindeki ve sayılarındaki farklılıktan kaynaklandığı öngörülmektedir. İlk çalışmada ziyaretçilerin çoğu aynı din ve kültüre mensup kişilerden oluşuyorken, çalışma alanında turistlerin yarısına yakın kısmını farklı din ve kültüre sahip olanlar oluşturmaktadır.

Çalışma sonuçları doğrultusunda turizm planlama ve uygulama süreçlerinde, yerel halkın dini inanışlarının, dikkate alınmasının ve dini inanışlara uygun adımların atılmasının veya yapılacak uygulamaların dini inanışlarına aykırı olmadığı anlatılmasının gerekli olduğu söylenebilir. Ayrıca, turizmin yerel dini inanışlara aykırı sonuçlar doğurmayacak (ya da bu tür sonuçları en aza indirgeyecek) şekilde gelişimine yönelik kararlar alınması gerekmektedir.

Kitle turizminin (özellikle deniz-kum-güneş) geliştiği popüler destinasyonlara yakın olmakla birlikte ekonomik olarak turizm ile yoğun bir bağlantının bulunmadığı bir alanda gerçekleştirilen bu çalışmanın sonuçları kesitseldir. Diğer bir ifadeyle sonuçlar çalışma alanı ve hatta katılımcılar ile sınırlıdır. Gelecek çalışmalarda farklı turizm türü ve turist profiline sahip yerleşimlere odaklanabilir. Ayrıca, sonuçların ekonomik olarak turizme bağımlı destinasyonlarda da sınanması gereklidir.

Anahtar kelimeler: Din Psikolojisi, Dindarlık, Turizm, Sosyo-Kültürel Etkiler, Yapısal Eşitlik Modeli, Yol Analizi.

GİRİŞ

Din, en yaygın ve etkili sosyal kurumlardan olmasının ötesinde hem birey hem de toplumların tutumlarını, değerlerini ve davranışlarını etkilemesi nedeniyle (Fam, v.dğr., 2004, 537; Mokhlis, 2009, 7) sıklıkla çalışılan bir konudur (Eid - El-Gohary, 2015, 478). Özellikle son otuz yılda din üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir artış olmuştur (Abdel-Khalek, 2012, 39). Din, Durkheim tarafından bireylerin aynı değerler etrafında toplanmalarını ve grup halinde hareket etmelerini sağlayan inanç sistemi (Zamani-Farahani - Musa, 2012, 802) olarak tanımlanmaktadır. Koenig, v.dğr., (2000, 18'den akt. King - Crowther, 2004, 85) tarafından ise "(a) kutsal veya üstün varlığa (Tanrı, daha yüksek güç veya nihai gerçek / gerçeklik) yakınlığı kolaylaştırmak ve (b) toplumda birlikte yaşayan bireylerin ilişki ve sorumluluklarını belirlemek için dizayn edilmiş organize inanç, uygulama, ritüel ve semboller sistemi" olarak tanımlanmaktadır.

Dindarlık ise din kavramından farklıdır. Din, belirli bir inanç sistemini ifade etmek için kullanılırken dindarlık, dinsel öğelerin bir kişinin yaşamı üzerindeki etkinliğini ifade etmektedir (Weaver - Agle, 2002, 77; Eid - El-Gohary, 2015, 478). Bireylerin dini bir gruba veya kurallara bağlılık dereceleri, dindarlık olarak adlandırılmakta (Sood - Nasu, 1995, 1; Essoo -

1298 | Uğur Çalışkan. Dindarlık İle Yerel Halkın Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerini Algıla ...
Dibb, 2004, 684) ve toplumlar ile bireylerin, yaşam biçimini (Fam, v.dğr., 2004, 539), davranış ve düşüncelerini şekillendirmektedir (Zamani-Farahani - Henderson, 2010, 802; Eid - El-Gohary, 2015, 486)

Dolayısıyla, din ve dindarlık, günümüz dünyasının sorunları ile kültürlerarası ilişkilerin anlaşılması ve çözümünde büyük önemi haizdir (Moaddel, 2002, 363). Bu, İslam ve Batı dünyasının birbirine karşı önyargıları dikkate alındığında daha da önemli hale gelmektedir. Özellikle, 11 Eylül 2001'de New York'ta gerçekleştirilen saldırının yanı sıra Mısır, Endonezya, Somali gibi ülkelerde özellikle yabancılara karşı işlenen terör olaylarından sonra iki dünya arasında oluşan büyük güvensizlik, yanlış anlaşılma (hatta anlaşılmama) ve oluşan İslam düşmanlığı ile korkusu (İslamofobia) daha açık görülmektedir (Allen, 2004: 1; Zamani-Farahani - Musa, 2012, 802)

Henderson, (2003, 449), Batı toplumlarında, Müslümanlara yönelik olumsuz ve hatta küçümseyici genellemelerin veya İslam'ı terörizm, demokrasi karşıtı veya yabancı düşmanı şeklinde algılamaların hâkim olduğunu, Müslüman dünyasında ise batı dünyasının, ahlaksız davranışların hüküm sürdüğü toplumlar olarak algılandığını ve sömürgeci amaçlarla politik ve ekonomik üstünlük kurmaya çalışmakla suçlandığını iddia etmektedir. Bu çerçevede, İslami muhafazakârlar, Batı standartlarının İslami ülkelere dayatılmasının kültür ve kimliğe zarar verdiğini, dolayısıyla reddedilmesi gerektiğini belirtmektedirler (Afshari, 1994, 267).

Turizm sektörü, farklı kültür ve dini inanışlara sahip insanların etkileşimini sağlamak ve hatta bu etkileşime dayanmaktadır. Bu sebeple, dini farklılıkların ve dindarlığın bu etkileşimde etkin olup olmadığının incelenmesi sürdürülebilir bir gelişim için önemli olduğu kadar, toplumlar arası barışa katkı sunulabilmesi için de gereklidir. Alanyazın taraması sonucunda bu konuda gerçekleştirilmiş tek bir çalışmanın (Zamani-Farahani - Musa, 2012) bulunması, dinin turizmin algılanmasında ve dolayısıyla planlanmasındaki rolü hakkındaki bilginin, çok sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, turizmin sosyo-kültürel etkileri ile yerel halkın dindarlık algısı arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışma alanyazına katkı sağlayacak boyuttadır.

1. ALANYAZIN

Din, bir toplumun her yönüne yayılan bir kültür unsuru olması nedeniyle (Poria, v.dğr., 2003, 340) insanlık ve medeniyet tarihinin en önemli konularından biridir. Din, en yaygın ve etkili sosyal kurumlardan biri olduğu ve insanların tutumları, değerleri ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu için sosyal bilimlerde önem arz eden bir çalışma alanını oluşturmaktadır (Dorahy, v.dğr., 1998, 37-38).

Küreselleşen ve sürekli değişen dünyada, din hala sosyal hayatta önemli bir rol oynamakta (Fam, v.dğr., 2004, 537) ve yaşamın temel bir parçası olarak düşünüş ve davranış kalıplarını şekillendirerek toplumu önemli ölçüde etkilemektedir (Delener, 1994, 41; Gürsoy, v.dğr., 2017, 87).

Günümüz dünyasının çoğunluğu seküler kanunlarla idare edilmesine rağmen insanların çoğunluğu hala dinin baskın olduğu bir dünya görüşüne sahiptirler (Afshari, 1994, 237). Dini inançlar, bireylerin yaşamlarına yön vermekte ve sosyal normları şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Hatta toplumsal ve bireysel kimliğin ana kaynaklarından birisi konumunda yer alarak (Nagata, 1980, 37; Henderson, 2003, 449) insanların yaşama biçimlerini, yaptıkları seçimleri, (yeme-içme, giyinme, arkadaşlık vs.) etkilemektedir (Fam, v.dğr., 2004, 537; Gürsoy v.dğr., 2017, 87).

Alanyazında, dinin davranışlar üzerinde iki yönden etkili olduğu belirtilmektedir (Poria, v.dğr., 2003, 340). Birincisi, bir dine veya inanç sistemine inananların uymaları gereken bir takım kurallar bulunmaktadır. İslamiyet'te domuz etinin ve alkollü içeceklerin tüketilmesinin yasaklanmış olması, Musevilikte sütlü ve etli yemeklerin karıştırılmaması, cumartesi günü çalışmanın yasaklanmış olması, Hinduizm'de inek eti yenmemesi veya Hristiyanlıkta eş-

cinsel davranışların yasaklanması ile Müslüman ve Yahudi erkeklerin sünnet olması söz konusu yükümlülükler için örnek olarak verilebilir. İkinci olarak ise; toplumların kültürlerini, değerlerini oluşturmada etkin bir unsur olması ile de söz konusu dine veya herhangi bir dine inanmayanları da etkileyecek şekilde giyim stilleri, ticari ürünlerin satın alınması / kullanılması tercihlerinde olduğu kadar sosyal ve politik görüşlerde de belirgin olarak hissedilmektedir (Poria, v.dğr., 2003, 340). Bu çerçevede, Fam, v.dğr. (2004, 546), Müslümanların cinsellik, sağlık ve kişisel bakım ürünlerine karşı diğer dine mensup tüketicilerden farklı bir tutum sergilediklerini ortaya koymuştur.

Abdel-Khalek (2012, 39) din ile fiziksel ve ruhsal sağlık arasındaki ilişkinin bir asırdan daha uzun bir zamandır incelendiğini ifade etmekte ve tıp, antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi bilim dallarında temel olarak dindarlık ile mutluluk ve sağlık arasındaki ilişkinin araştırıldığını belirtmektedir. Çalışmalarda genel olarak dindarlık ile mutluluk ve bedensel / ruhsal sağlık arasında olumlu bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Seybold, 2007, 303; Abdel-Khalek, 2012, 40). Örneğin; trafik kazasında yaralananları veya ölenlerin akrabalarını incelediği çalışmasında Ashkanani (2009, 26), dindar insanların, durumu kabul etme ve atlatma konusunda daha olumlu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, dindarlığın kanser ve hipertansiyon gibi hastalıklara karşı koruyucu bir görev üstlendiği de (Sahraian, v.dğr., 2013, 451) literatürde yer almaktadır. Ayrıca, dindarlık ile mutluluk arasında ters bir ilişki olduğunu veya özellikle öğrenciler arasında mutluluk ile dindarlık arasında istatistiksel bir ilişki bulunmadığını (bkz. Lewis, v.dğr., 2000, 235; Lewis, 2002, 194) tespit eden çalışmalar da bulunmakla birlikte, dindarlık ile mutluluk arasında da pozitif bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (Jamal - Badawi, 1993, 149; Myers - Deiner, 1995, 16; Dorahy, v.dğr., 1998, 39; Francis, v.dğr., 2003, 52; Abdel-Khalek - Naceur, 2007, 166).

Türkiye’de de dindarlık algısının çeşitli sosyo-kültürel unsurlar ile ilişkisini araştıran çalışmalar artmaktadır. 282 öğrenciden elde edilen verileri inceleyen Ayten (2013, 26) dindarlığın yaşam memnuniyeti ve sağlık davranışları üzerinde etkin olduğunu tespit etmiştir. Horozcu (2010, 270) ise, dindarlık düzeyinin (özellikle duaların) sağlık üzerinde doğrudan olumlu etkisi olduğunu ifade etmektedir. Yılmaz (2018, 564) ise dindarlığın ve dini ibadetlerin, yaşamın anlaşılabilirliği ve umutsuzluk algısının düşmesinde etkin olduğunu vurgulamaktadır. Mehmedoğlu (2013, 184), dindarların belirsizlikten kaçınma eğiliminde oldukları ve yenilik, farklılık ve hacı değerlere daha soğuk baktıklarını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, intihar girişiminde bulunan 24 kişiyle yapılan görüşmeler üzerinden Ağilkaya (2010, 201), İslam dininde intiharın yasaklanmış olması nedeniyle oluşan genel beklentinin aksine katılımcıların büyük bir çoğunluğunda bir Tanrı-din inancı bulunduğu ve uygulama (ibadet) yönü zayıf olmakla birlikte dindarlık algılarının yüksek olduğunu tespit etmiştir. Söz konusu bulgular, dindarlık algısının, bireysel ve toplumsal tavır ve düşüncelere etkisinin daha çok araştırılmaya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

1.1. Din ve Turizm Bağlantısı

İlk çağlardan itibaren seyahat için güçlü bir neden oluşturması nedeniyle (Henderson, 2003, 447) din ile turizm arasındaki ilişki, sıklıkla incelenen konular arasındadır (Poria, v.dğr., 2003, 342; Jafari - Scott, 2014, 1). Turizm alanında yapılan çalışmalarda, din, yoğunlukla inanç turizmi veya turistlerin tercihleri üzerindeki etkisi kapsamında ele alınmıştır. Çalışmalar, turizm ile hac bağlantısı, dini turizmin planlanması ve kutsal alanların yönetimi (Cohen, 1998; Poria, v.dğr., 2003), dini turizmin ekonomik sonuçları (Vukonic, 2002), turizmin dini bölgelerdeki etkileri (Joseph - Kavoori, 2001; Wong, v.dğr., 2013), turist ve hacıların ayrımı (Poria, v.dğr., 2003), hacıların seyahat motivasyonu ve seyahat şekilleri (Fleischer, 2000; Weidenfeld - Ron, 2008), turistlerin dini ihtiyaçları (Weidenfeld, 2006) ile dini hassasiyetlerin sektördeki yansımaları (helal turizm) ve özellikle Müslüman turistlere yönelik uygulamalar (alkollü içeceklerin, domuz ürünlerinin servis edilmemesi, kadın ve erkeğin ayrı ortamlarda hizmet alması, aile mahremiyetinin korunması vs.) (Battour - Ismail, 2016; El-Gohary, 2016) gibi konulara odaklanmıştır.

1300 | Uğur Çalışkan. Dindarlık İle Yerel Halkın Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerini Algıla ...

Din ile tutum ve davranışlar arasındaki ilişkileri turizm bağlamında inceleyen çalışmaların büyük bir çoğunluğu konuya turistler özelinde yaklaşmıştır. Örneğin İsrail'i ziyaret eden turistleri inceleyen Fleischer (2000, 324), kendilerini hacı olarak adlandıran turistlerin, seküler turistlere göre çok daha farklı tüketim ve davranış kalıpları sergilediklerini belirtmektedir. Tavakoli - Mura (2015, 403), İranlı Müslüman kadınların sanal turizm (ikinci yaşam) deneyimleri çerçevesinde, İslamiyet ile ilintilendirilen cinsiyet temelli kalıpların dışına çıktıklarını ve sanal ortamda daha "özgür" hareket ettiklerini iddia ederken; Eid - El-Gohary (2015, 485), Müslüman turistlerin memnuniyetinde dindarlığın önemli olduğunu göstermiştir.

Turizm gelişimi, genellikle ekonomik yararlar temelinde savunulmakla (Ko - Stewart, 2002, 521) ve turizmin ekonomik etkileri alanyazında daha yoğun çalışılmış olmakla birlikte çok dinamik bir süreç olan turizm aynı zamanda çevresel ve sosyo-kültürel etkilere de yol açmaktadır. Devletin vergi gelirini arttırması (Öztürk, v.dğr., 2015, 234), yatırımları çoğaltması, ekonomiyi çeşitlendirmesi, istihdam imkânlarını arttırması (Tosun, 2002, 249; Latkova - Vogt, 2012, 51) turizmin en olumlu ekonomik yararları olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte geleneksel ekonomik sektörlerin terkedilmesi ve dolayısıyla turizme ekonomik bağımlılığın oluşması (Öztürk, v.dğr., 2015, 234), ürün ve hizmetler ile konut ve arazi fiyatlarını arttırması (Var, v.dğr., 1985, 655, Nunkoo - Ramkissoon, 2011, 968) gibi olumsuz etkiler de ortaya çıkarabilmektedir.

Turizmin, çevre üzerinde de olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Belki de turizmin en olumlu çevresel etkisi, toplumda çevresel farkındalığın artmasına katkıda bulunmasıdır (Öztürk, v.dğr., 2015, 234). Ayrıca doğal, kültürel, tarihi ve miras varlıklarının korunmasına ve restorasyonuna (Tatoğlu, v.dğr., 2002, 83), yerel halkın da yararlanabileceği rekreasyon alanlarının oluşturulmasına da katkıda bulunmaktadır.

Alanyazında, turizm temelde plansız inşaatlara neden olmakla suçlanmakta (Tatoğlu, v.dğr., 2002, 83) ve bu nedenle altyapı üzerinde aşırı baskılar oluşturulmasının temel nedenleri arasında gösterilmektedir (Gürsoy, v.dğr., 2010, 382; Öztürk, v.dğr., 2015, 234). Geleneksel arazi kullanım biçimlerini değiştirerek, tarım arazilerinin, ormanların ve meraların geri dönüşü olmayacak şekilde tahrip edilmesinin ve sıklıkla hava, su ve doğal çevrenin kirlenmesinin arkasında turizm sektörünün de olduğu ifade edilmektedir (Dyer, v.dğr., 2007, 416). Yapılan çalışmalarda, turizmin ayrıca, yoğun sezonda trafik sıkışıklığı yarattığı (Nunkoo - Ramkissoon, 2011, 973), doğal kaynakları tükettiği ve ekosistemleri yok ettiği de ifade edilmiştir (Tatoğlu, v.dğr., 2002, 83).

Çevresel ve ekonomik etkilere göre daha yavaş oluşsa ve bazen hissedilmese de, turizm yerel toplumlar üzerinde olumlu ve olumsuz sosyo-kültürel etkiler oluşturmaktadır (Silva, v.dğr., 2013, 20). Turizm, yerel kültür ve kimlikten gurur duyulmasına (Esman, 1984, 453), yerel halk ve turistler arasında kültürel etkileşimlerin oluşmasına ve dolayısıyla farklı yaşam biçimleri ve kültürlere saygının artmasına katkı sağlamaktadır (Öztürk, v.dğr., 2015, 234). Aynı zamanda, yerel kültür ve sanatların yeniden canlanmasına ve gelişmesine yardımcı olabilmektedir (Irando, 2004, 141). Bölgenin daha olumlu bir imaja sahip olmasını sağlamak ve daha eğitimli insanların bölgeye gelmesine katkı sağlayarak dolaylı yoldan bölgenin beşeri sermayesinin yükselmesine destek olmaktadır (Liang - Bao, 2015, 464). Turizm, ayrıca, eğitim ve sağlık, iletişim, ulaşım ve altyapı tesisleri ile itfaiye ve güvenlik gibi kamusal hizmetlerin yanı sıra, dinlenme ve eğlence tesisleri ile kültürel ve sanatsal etkinliklerin kalitesini ve çeşitliliğini arttırdığı için yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmek anlamında da önemli fırsatlar sunmaktadır (Dyer, v.dğr., 2007, 416).

Çalışmalarda, olumlu sosyo-kültürel etkilerin yanı sıra olumsuz etkiler de vurgulanmıştır. Sosyal yapının, aile birliğinin ve aile üyeleri arasındaki ilişkilerin bozulması (Mbaiwa, 2005, 181) ve hatta boşanma sayılarının artması (Tatoğlu, v.dğr., 2002, 83), yerel kimlik ve kültürde erozyon oluşması (Öztürk, v.dğr., 2015, 234) istenmeyen sosyo-kültürel etkiler olarak sıklıkla belirtilmektedir. Ev sahibi topluluk ile turistler arasındaki kültürel ve ekonomik farklılıklardan kaynaklanan gerginliklerin oluşması (Tosun, 2002, 233), turizm gelirlerinin

topluma yayılmadığı durumlarda, zengin ve fakir sosyal sınıflar arasındaki gelir açığının artması (Doğan, 1989, 226) da olumsuz sonuçlar olarak ifade edilmektedir. Turizmin ayrıca, yerel toplumda, alkol ve uyuşturucu kullanımının (Nunkoo - Ramkissoon, 2011, 976), seks ticareti ve fuhuşun ve suç oranlarının artmasına (Mbaiwa, 2005, 181) neden olduğu da belirtilmektedir.

Turistlere karşı tutumu ve dolayısıyla da turistlerin memnuniyetini etkileyeceği için yerel halkın turizm etkilerini algılayışı ve turizm gelişiminin oluşturduğu etkilerden memnuniyet düzeyi, sektörün gelişmesi ve sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir (Sheldon - Abenoja, 2001, 435; Ko - Stewart, 2002, 522). Bu nedenle, yerel halkın turizmin etkilerine yönelik algılarının ölçülmesi "Irridex", (Doxey, 1975), "Destinasyon yaşam döngüsü" (Butler, 1980) veya Doğan (1989) gibi öncül modeller sonrasında en çok araştırılan konular arasında yer almaktadır (Faulkner - Tideswell, 1997, 5; Zamani-Farahani - Musa, 2012, 804).

Turizmin etkilerine yönelik algılar, destinasyonlara göre değişiklik göstermesinin (Haralambopoulos - Pizam, 1996, 512) ötesinde belli bir destinasyondaki yerel halkın algısı da zaman içinde değişebilmektedir (Doxey, 1975; Butler, 1980). Aynı şekilde, yerel halk içinde farklı grupların tepkilerinin farklılaşabildiği ve bireylerin görüşlerinin de zaman içinde değişiklik gösterebildiği (Zamani-Farahani - Musa, 2012, 804) alanyazında yer almaktadır.

Turizmin etkilerine ilişkin algı ve tutumlara yönelik gerçekleştirilen araştırmalarda pek çok değişken dikkate alınmıştır. Söz konusu değişkenler aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir;

- Destinasyonun ve Turizm Sektörünün Gelişim Düzeyi,
 - Destinasyonun ekonomik gelişmişlik düzeyi, bölgede gelişen turizm türü ve gelişim düzeyi (Pratt, v.dğr., 2016),
 - Turizm sezonunun mevsimselliği, ziyaretçilerin sayısı ve özellikleri (Nyaupane - Thapa, 2004; Deery, v.dğr., 2012)
 - Turistlerin sayısı ve yerel nüfus arasındaki oran (Sheldon - Var, 1984)
 - Turistlerle temas ve etkileşim miktarı (Marsh - Henshall, 1987)
- Ekonomik Faktörler
 - Turizmin ekonomi içindeki önemi (Lindberg - Johnson, 1997),
 - Destinasyonun turizme ekonomik bağımlılığı (Deccio - Baloglu, 2002),
 - Turizm sektöründe iş yapmak veya turizm sektöründe istihdam edilmek (Haralambopoulos - Pizam, 1996; Sırakaya, v.dğr., 2002),
- Aidiyet Duygusu
 - Doğum yerinin destinasyon olması, (Haley, v.dğr., 2005),
 - Destinasyona, yerel halka veya yerel kültüre bağlılık (Gu - Ryan, 2008),
 - Destinasyonda ikamet süresi (Faulkner - Tideswell, 1997),
- Nüfus yapısı, yaş, istihdam ve meslek yapısı, sosyal yapı, etnisite ve tüketim modelleri (Andereck - Nyaupane, 2011) gibi sosyo-demografik özellikler,
- Ev sahibi toplumun, turizm planlaması sürecine katılımı ve etkinliği (Simmons, 1994; Sırakaya, v.dğr., 2002),
- Turizm merkezinden uzaklık (Belisle - Hoy, 1980; Çalışkan, v.dğr., 2018)

Toplumların ve bireylerin değerlerini, tutumlarını, davranış ile düşüncelerini şekillendirme (Eid, 2015, 249; Eid - El-Gohary, 2015, 477) hususunda etkin olmasına karşın dindarlık kavramı ise yerel halkın turizmin etkilerini algılayışlarının araştırılmasında çok az dikkate alınmış ve incelenmiştir.

Dinin yerel halk ve turistler arasındaki ilişkilere etkisini İslam, Budizm ve Hristiyanlık açısından inceleyen Kirillova, v.dğr., (2014, 32), dinin, özel ve kamusal alanlarda gösterilen

1302 | Uğur Çalışkan. Dindarlık İle Yerel Halkın Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerini Algıla ...

misafirperverliği önemli ölçüde etkilediğini ancak etkinin, ticari alanlarda daha az olduğunu vurgulamaktadır. Uriely, v.dğr. (2000, 112), yerel halkın, turizm gelişimi ve uluslararası organizasyonlar hakkındaki görüşlerinin, dini inanışlar çerçevesinde farklılaştığını bulmuştur.

Dini bölgelerdeki yerel halkın (dolayısıyla özellikle din adamlarının) algılarını araştıran çalışmalarda, dini uygulamalar ile turistlerin talepleri arasında çatışmalar olduğu (Henderson, 2003, 453) ve çoğunlukla turizmin, alanın kutsallığı, güvenliği, dekoru ve dini ritüeller için tehdit olarak algılandığı belirtilmektedir (Wong, v.dğr., 2013, 214). Joseph - Kavoori (2001, 998), Hindular tarafından kutsal kabul edilen Rushkar şehrinde, turistlerin varlığının, keşişler tarafından olumsuz yorumlandığını ve önemli bir gelir kaynağı oluştursa bile, turizmin kendi kültürleri ve dinleri için tehdit olarak görüldüğünü tespit etmiştir. Hatta yabancı turistlerin, kutsal alanlara ziyaretlerinin yeni koloni oluşturma girişimi olarak algılandığı iddia edilmiştir (Joseph - Kavoori, 2001, 1005-6). Bununla beraber, Budist inanışına göre Çin'deki dört kutsal dağdan birisi olan Pu-Tuo-Shan'da gerçekleştirdikleri çalışmada Wong, v.dğr. (2013) ise, Budist inanç sisteminin, katılımcıların davranış ve tutumlarını etkilediğini belirtmektedir. Çalışma sonuçları, Budist rahip ve rahibelerin, turistlerin yarattığı rahatsızlıkları, bu tür ziyaretlerin insanların, Budizm'i anlamaları ve "hidayete" ermeleri için bir araç olarak kullanılabileceğini düşündükleri için göz ardı ettiklerini vurgulamıştır (Wong, v.dğr., 2013, 226). Knight (1996, 171) ise Japon dağ köylülerinin, turistleri sınıflandırmalarında dinin önemli yer tuttuğunu ve bölgeye din amaçlı gelen turistleri diğer ziyaretçilerden ayırdıklarını göstermiştir.

Söz konusu çalışmaların ötesinde, kutsal alanlar haricindeki turizm destinasyonlarında ikamet eden yerel halkın görüşlerinin ölçüldüğü çalışma ise çok daha azdır. Alanyazın taraması ile bu kapsamda sadece bir çalışma bulunulabilmiştir. İran'daki iki turizm destinasyonunda yerel halkın turizmin sosyo-kültürel sonuçlarına yönelik algılarında İslam inancının etkisini inceledikleri çalışmalarında Zamani-Farahani ve Musa (2012, 810), dindarlık arttıkça sosyo-kültürel etkilerin daha olumlu algılandığını tespit etmişlerdir.

Zamani-Farahani - Musa (2012, 801), olumsuz kültürel etkileri ve özellikle İslami değerlere zarar vermesi gibi nedenlerle İran, Brunei, Suudi Arabistan gibi birçok İslam ülkesinin turizmin geliştirilmesine çok sıcak bakmadığını ifade etmektedir. Ancak Maldivler, Mısır ve Türkiye gibi, nüfusun çoğunluğunun Müslüman olduğu bazı ülkelerde de turizm, önemli sektörler arasında yer almaktadır (Dünya Turizm Örgütü [UNWTO], 2018). Bu kapsamda, bu çalışma ile uluslararası turist sayısı açısından, dünyadaki ilk 10 ülke arasına giren Türkiye'nin, (UNWTO, 2018) Bodrum, Fethiye, Marmaris gibi önemli turizm destinasyonlarına yakın olmakla birlikte turizm gelişiminin yoğun olmadığı Muğla Menteşe ilçesinde ikamet eden insanların turizmin sosyo-kültürel ve çevresel etkilerine yönelik algıları üzerinde dindarlık faktörünün etkin olup olmadığı incelenmektedir.

Pek çok çalışmada, dindar insanların, yerel kültüre ve geleneklere daha bağlı, farklı fikir ve kültürlere ise daha kapalı ve başka kültür ve dindeki insanlara karşı daha az toleranslı ve anlayışlı oldukları, güvenmedikleri ve hatta önyargılı oldukları (Johansson-Stenman, v.dğr., 2009, 478) vurgulanmaktadır. Henderson'un da (2003, 454) belirttiği üzere Müslüman toplumların turizmin sosyo-kültürel etkilerine yönelik görüşleri hakkında daha fazla araştırma yapılması gerekliliğinden yola çıkarak,

- H₁: Yerel halkın dindarlık algısı, turizmin olumlu sosyo-kültürel etkilerine yönelik algılarını azaltıcı yönde etki etmektedir,
- H₂: Yerel halkın dindarlık algısı, turizmin olumsuz sosyo-kültürel etkilerine yönelik algılarını arttırıcı yönde etki etmektedir,

hipotezleri üzerine kurgulanan bu çalışma, alanyazındaki boşluğu doldurmak anlamında önemlidir.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışma Alanı

Araştırma, Muğla Menteşe ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Menteşe ilçesi, Bodrum, Fethiye ve Marmaris gibi Türkiye'nin önemli turizm destinasyonlarına coğrafi olarak uzak olmakla birlikte turizm gelişiminin sınırlı olması nedeniyle, ekonomik kaygıların katılımcıların görüşlerini etkilemesinin önüne geçilmesi amacıyla seçilmiştir. Araştırmanın evrenini, Muğla ili merkez ilçe Menteşe'nin sakini olan 109.979 kişi (Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK) 2017) oluştururken, %95 güven aralığı için örneklemin büyüklüğünün en az 384 kişi olması gerektiği hesaplanmıştır (Krejcie - Morgan, 1970, 608).

2.2. Veri Derleme Süreci ve Örneklem

Bu çalışmada, nicel araştırma desenlerinden açıklayıcı araştırma yöntemi benimsenmiştir. Açıklayıcı araştırmalar olayların/tutumların neden gerçekleştiğini (yani etki unsurlarını) açıklamak, kapsamını genişletmek veya test etmek için kullanılmaktadır (Neuman, 2016, 54). Evrenin tamamına ulaşmanın mümkün olmaması ve maliyet ve zaman açısından avantajlar içermesi sebebiyle kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmış ve veriler anket tekniği ile toplanmıştır.

Pilot uygulamanın Mart 2017'de yapıldığı çalışmada veriler, Haziran - Ekim 2017 tarihleri arasında değişik gün ve saatlerde merkezi iş alanları, alışveriş merkezleri ve konut bölgelerinde, çalışmanın içeriğinin kısaca açıklanması sonrası çalışmaya iştirak etmeyi kabul eden katılımcılara soru formunun doldurulması yoluyla elde edilmiştir. Toplamda 572 adet anket elde edilmiştir. Bununla birlikte, eksik verinin çok olduğu ve özensiz doldurulduğu tespit edilen 19 adet anket formu analizlere dâhil edilmemiş ve kalan veri setinden Yoon - Uysal, (2005, 49) tarafından önerildiği şekilde uç değerler SPSS Programı ile ayıklanmış ve analizler 528 adet anket formu üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Soru formunun oluşturulması için kapsamlı bir alanyazın taraması yapılarak 40'ın üzerinde çalışma incelenmiş ve turizmin sosyo-kültürel etkilerine yönelik algıyı belirlemek üzere özellikle Akış, v.dğr. (1996); Andereck, v.dğr. (2005); Brida, v.dğr. (2011) ve Lundberg (2017) tarafından yapılmış çalışmalarda kullanılan ölçeklerden yararlanılmıştır. Bu çalışmalarda kullanılan ifadeler Türkçeye çevrilmiş ve soru formunda, turizmin sosyo-kültürel etkilerine yönelik 22 ifade yer almıştır.

Dindarlık üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan birbirinden farklı çok sayıda ölçek bulunmaktadır (Batson - Schoenrade, 1991; Tiliouine - Belgoumidi, 2009; Zamani-Farahani - Musa, 2012). Bununla birlikte, bireylerin, kendilerini değerlendirmesine dayalı olarak bir veya birkaç ifade ile de ölçülebileceği (Sood - Nasu, 1995, 2; Abdel-Khalek, 2011, 55) belirtilmektedir. Bu çalışma kapsamında da, dindarlık, Abdel-Khalek (2011) ve Zamani-Farahani - Musa (2012) çalışmalarından yararlanılarak Türkçeye çevrilen 3 ifade ile özdeğerlendirme temelinde, ölçülmüştür.

Turizmin sosyo-kültürel etkileri ile dindarlık algısına yönelik ifadeler için, turizm algısı araştırmalarındaki etkinliği ve geçerliliği nedeniyle (Maddox, 1985, 2) Likert tipi ölçek kullanılmış ve katılımcıların ifadeleri "1. Kesinlikle Katılmıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum" aralığında cevap vermesi sağlanmıştır. Sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılmasının ötesinde (Bora Semiz - Altunışık, 2016, 581) çalışma kapsamında kullanılan ölçeklerde ağırlıklı olarak beşli Likert tipi ölçeğin kullanılması nedeniyle bu çalışmada da beşli Likert tipi ölçek tercih edilmiştir. Anket formunun ikinci bölümünde katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, turizm sektörü ile ilgili bir işte çalışma durumu ve gelir düzeyini belirlemek üzere yedi ifade yer almaktadır.

Katılımcıların %54'ünü 10 yıldan daha uzun süredir Muğla Menteşe'de ikamet edenler oluşturmakta olup cinsiyet açısından dengeli dağılım oluşmuştur (%50,5 kadın). Örneklemin %53'lük kesimi 26-45 yaş aralığında yer almıştır. Çoğunluğu evli (%59,3) olan katılımcıların %62,5'u ön lisans ve üstü eğitime sahiptir. Turizm faaliyetlerinin yoğun olmamasından kaynaklanacak ve bölgenin ekonomik açıdan turizme bağımlı olmadığını vurgulayacak şekilde

1304 | Uğur Çalışkan. Dindarlık İle Yerel Halkın Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerini Algıla ...

katılımcıların sadece %15'lik kesiminin işi doğrudan ve dolaylı olarak turizmle ilgilidir. Katılımcıların %85'inin aylık geliri 4000 TL ve altında iken bu katılımcıların da yarısı aylık 2000 TL ve altında gelir elde etmektedir. 136 katılımcı gelir düzeyi ifadesine cevap vermemiştir. Bu sonuçlar toplumun değişik kesimlerinin çalışmaya dâhil edildiği ve veri toplama yöntemi olarak yararlanılan kolayda örneklem yönteminin taşıdığı örneklemin temsil edilememesi riskinin (Etikan, v.dğr., 2016, 4) azaltıldığı söylenebilir.

2.3. Analiz

Veri analizi iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, kullanılan soru formu değişik çalışmalardan yararlanarak oluşturulduğu için ölçeklerin güvenilirliğini ve yapısal geçerliliğini test etmek (Chen - Chen, 2010, 535) üzere Güvenirlilik Analizi ve Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmıştır. AFA, gözlenen ve gizli değişkenler arasındaki ilişkiyi ve değişkenlerin hangi faktörler altında birleştiğini belirlemek amacıyla yapılmaktadır (Silva, v.dğr., 2013, 23). İkinci aşamada, AFA ile belirlenen ölçeklerin çalışma kapsamında oluşturulan modele uygunluğunu test edebilmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) (Hair, v.dğr., 1998, 579) ve Yol Analizi ile Yapısal Eşitlik Model gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Geçerlik

3.1.1. Kapsam Geçerliği

Turizmin sosyo-kültürel etkileri ve dindarlık ölçeklerinde yararlanılan ve araştırmacı tarafından İngilizceden Türkçe'ye çevrilen ifadeler, turizm sosyolojisi alanında çalışan bir akademisyen ile birlikte değerlendirilmiş ve anlam kaybı oluşmaması için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, ifadelerde anlam bütünlüğünün korunup korunmadığının kontrolü için; Türkçeleştirilmiş ifadeler, turizm alanında çalışan iki akademisyene ayrı ayrı yeniden İngilizceye çevrilmıştır. Türkçeden İngilizceye geri çevirilerde, eşanlamlı kelimelerin kullanımını dışında büyük farklılıklar oluşmadığı ve çevirilerin, ifadelerin İngilizce orijinali ile aynı veya çok benzer olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, Türkçe ifadelerde, orijinal ölçeklerdeki anlam bütünlüğünün korunduğu sonucuna varılmıştır.

Sonrasında, Mart 2017'de 45 kişiden toplanan verilerle pilot uygulama yapılmıştır. Pilot çalışma sonrasında yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda, turizmin sosyo-kültürel etkilerine yönelik ifadelerin bütüncül Cronbach Alpha (α) değerinin 0,898, dindarlık ölçeğinde ise 0,809 olduğu ve herhangi bir ifadenin analiz dışı tutulması durumunda söz konusu değerlerin 0,10 ve üzerinde artış sağlamadığı, dolayısıyla da herhangi bir ifadenin çıkarılmasına gerek olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, madde-toplam korelasyon değerlerinin düşük olduğu ($<0,3$) tespit edilen (Ko - Stewart, 2002, 525) ve anlaşılmadığı veya yanlış anlaşıldığı düşünülen (planlama süreçlerine katılım, kadınların aile içindeki statüleri ile kamusal hizmetlerin niteliğine ilişkin) dört ifade yeniden düzenlenmiştir. Turizm alanında çalışan iki akademisyenin görüşleri ışığında da anket formuna nihai hali verilmiştir.

3.1.2. Yapı Geçerliği

Pilot uygulamadan sonra son hali verilen anket formu ile elde edilen verilerin yapı geçerliği Faktör analizi ile sınanmıştır. Bu kapsamda öncelikle Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sonrasında ise Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır.

3.1.2.1. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)

AFA'da Temel Bileşenler Analizi yöntemi ve Kaiser Normalleştirme ile Varimax döndürme yönteminden yararlanılmış, özdeğerin 1.0 ve faktör yükünün ,45 ve daha fazla olması (Cornwall, v.dğr., 1986, 234; Hair, v.dğr., 1998, 112) kriterleri kullanılmıştır. İki faktör üzerinde yüklenmesi ve faktör yükleri arasında 0,1'den az fark bulunması nedeniyle (Saruhan - Özdemirci, 2016, 225) sırasıyla

- Turizm nedeniyle, zenginlerle fakirler arasındaki gelir farkı daha da artmaktadır,
- Turizm Muğla'nın huzurlu ortamını bozmuştur,
- Turizm Muğla'da suç oranlarının artmasına yol açmaktadır

ve

- Yerel halk turizm planlaması çalışmalarına katılabilmektedir, ifadeleri analiz dışında tutulmuş ve döndürme 4 tekrarda sonuçlanmıştır.

Sosyo-kültürel etkilere yönelik ifadelerin, "Olumsuz kültürel etkiler", "Olumsuz sosyal etkiler" ve "Olumlu sosyo-kültürel etkiler" şeklinde 3 faktörlü bir yapı altında birleştiği ve varyansın %64,413 oranında açıklandığı tespit edilmiştir. 3 faktörlü yapının KMO değerinin 0,907 ve anlamlılık düzeyinin 0,000 ($< 0,05$), olduğu tespit edilmiştir. AFA ile belirlenen faktörlerin ortalamaları incelendiğinde katılımcıların turizmin olumlu sosyal etkiler oluşturduğuna daha çok katıldıkları (Ort.= 3,15 St. Sapma=0,971), olumsuz etkilere yönelik algılar açısından ise ortalamaların birbirine yakın olduğu (Ort.= 2,82 ve 2,71; St. Sapma=1,130 ve 1,062) görülmektedir.

Üç ifadeden oluşan Dindarlık ölçeği ise KMO değeri 0,641 olacak şekilde tek faktör altında yüklenmiş ve varyansın %64,845'ini açıklamıştır. Dolayısıyla analiz için kullanılan yapının iyi derecede geçerli olduğu tespit edilmiştir (Hair, v.dğr., 1998, 99).

Tablo 1. AFA Sonuçları

		Faktör Yüklü	Açıklanan Varyans (%)	Özdeğer	Ortalama	Standart Sapma
OLUMSUZ KÜLTÜREL ETKİLER			33,836	6,090	2,82	1,130
OK-1	Turizm, ahlak dışı davranışların artmasına neden olmaktadır	0,843				
OK-2	Turizm, fuhuşun artmasına neden olmaktadır	0,838				
OK-3	Turizm, yerel halkın mahremiyetine ve özel yaşamına zarar vermektedir	0,824				
OK-4	Turizm, toplum düzenini bozucu davranışların artmasına neden olmaktadır	0,823				
OK-5	Turizm, cinsel serbestliğin artmasına yol açmıştır	0,803				
OK-6	Turizm, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının artmasına yol açmaktadır	0,779				
OK-7	Turizm, yerel kültürün yozlaşmasına ve ticarileşmesine yol açmaktadır	0,777				
OK-8	Turizm, aile yapısı ve sosyal bağlara zarar vermektedir	0,758				
OK-9	Turizm, yerel halk ile turistler arasında uyumsuzluk oluşturmaktadır	0,682				
OLUMSUZ SOSYAL ETKİLER			16,709	3,008	2,71	1,062
OS-1	Turistler yüzünden su, enerji gibi ihtiyaçlarımı yeterince karşılamıyorum	0,796				
OS-2	Turizm nedeniyle Muğla merkez, gereğinden fazla kalabalık olmaktadır	0,771				
OS-3	Turizm, gereğinden fazla insan kalabalığı oluşturmaktadır	0,660				
OS-4	Turizm nedeniyle Muğla, çok fazla göç almaktadır	0,637				
OS-5	Göçle gelenler, Muğla'nın kültürel yapısında bozulmalara yol açmaktadır	0,601				
OLUMLU SOSYO-KÜLTÜREL ETKİLER			13,869	2,496	3,15	0,971
OSK-1	Turizm, kadınların aile içindeki yerinin iyileşmesine destek olmaktadır	0,873				
OSK-2	Turizm, kadınların toplum içindeki yerinin iyileşmesine destek olmaktadır	0,873				
OSK-3	Turizm sayesinde belediye hizmetleri (yollar, parklar, kentin temizliği gibi), daha iyi olmuştur	0,690				
OSK-4	Muğla'da turizm planlanmasında yerel halkın istekleri, göz önünde bulundurulmaktadır	0,638				
Kaiser - Meyer - Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçümü		0,907				

1306 | Uğur Çalışkan. Dindarlık İle Yerel Halkın Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerini Algıla ...

	Yaklaşık Ki-Kare	5348,0				
		48				
Bartlett Küresellik Testi	Df	153				
	Anlamlılık	0,000				
DİNDARLIK						
			64,845	1,945	3,80	1,058
D-1	Davranışlarımda ve yaşantımda din, önemli bir yer tutmaktadır	0,860				
D-2	Kendimi dindar biri olarak görürüm	0,834				
D-3	Allah'a / Tanrı'ya inanırım	0,714				
Kaiser - Meyer - Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçümü						
		0,641				
	Yaklaşık Ki-Kare	336,88				
		5				
Bartlett Küresellik Testi	Df	3				
	Anlamlılık	0,000				

AFA ile belirlenen faktör yapısının geçerliliğini ve ortak yöntem yanlılığının oluşup oluşmadığını sınamak üzere faktör analizi tek faktörlü bir yapı oluşturulacak şekilde yinelenmiştir (Chi - Cai - Li, 2017, 216). Tek faktörlü analiz sonucunda “*turizm sayesinde belediye hizmetleri (yollar, parklar, kentin temizliği gibi) daha iyi olmuştur*”; “*turizm kadınların aile içindeki yerinin iyileşmesine destek olmaktadır*”; “*turizm kadınların toplum içindeki yerinin iyileşmesine destek olmaktadır*” ve “*Muğla’da turizm planlanmasında yerel halkın istekleri göz önünde bulundurulmaktadır*” ifadelerinin oransal değişim (communality) değerlerinin çok düşük (0,016 ile 0,057 arasında) olduğu ve faktör yüklenmelerinin 0,4’ün altında kaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, “turizm nedeniyle Muğla çok fazla göç almaktadır” ifadesinin de oransal değişim değerinin 0,234 olduğu ve >0,3 kriterini karşılamadığı görülmüştür. Bunun ötesinde tek faktörlü yapı, varyansın sadece %42,497’sini açıklayabilmiştir. Dolayısıyla, çalışma kapsamında belirlenen faktör yapısının geçerli olduğu ve ortak yöntem yanlılığının oluşmadığı belirtilebilir (Chi, v.dğr., 2017, 216).

3.1.2.2. Doğrulayıcı faktör Analizi (DFA)

AFA ile belirlenen faktörlerin ve bu faktörlere yüklenen göstergelerin (değişkenlerin / ifadelerin) çalışma kapsamında oluşturulan modele uygunluğunu test edebilmek için DFA (Hair, v.dğr., 1998, 579) uygulanmıştır. DFA analizinde, Standart Regresyon Ağırlıkları (Faktör Yükleri) 0,4 ve üzeri olanlar (Chen - Chen, 2010, 540; Ko - Stewart, 2002, 528) dikkate alınmış ve yol analizinde En Çok Benzerlik (Maximum Likelihood Estimates) yönteminden yararlanılmıştır. DFA analizi sonucunda bütün faktör yüklerinin 0,4’ün üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Uyum indekslerinin alanyazında belirtilen kriterleri karşılaması (Tablo 2) ile de modelin uygunluğu ortaya konmuş ve yol analizi uygulanmıştır. Alanyazında, χ^2/df değerinin 5’ten (Chen - Chen, 2010, 538), RMSEA değerinin ise 0,08’den küçük (Hu - Bentler, 1998, 449) olması eşik değer olarak belirtilmektedir. Ayrıca, CFI, NFI ve GFI değerlerinin ise 0,90 ve daha büyük olması (Ramkissoon - Uysal, 2011, 552) modelin iyi bir şekilde uyumlu olduğuna işaret etmektedir.

3.2. Güvenirlilik

Cronbach Alpha (α) değerinin sosyo-kültürel etkilere yönelik 22 ifade bütününde 0,907; her bir faktöre yönelik ise sırasıyla 0,941; 0,813 ve 0,772 olduğu tespit edilmiştir. Dindarlık ölçeğine ilişkin ise güvenirlilik (α) değeri 0,728 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenirliliği iki yarım (split half) güvenirlilik analizi ile de test edilmiştir. Bu çerçevede, (α) değeri veri setinin ilk yarısı için 0,848, ikinci yarısı için ise 0,788 olarak belirlenmiştir. Spearman-Brown ve Guttman split-half katsayıları ise sırasıyla 0,832 ve 0,827 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla bütün güvenirlilik değerlerinin 0,70 eşik değerini (Hair, v.dğr., 1998, 118) aştığı ve araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Yapısal Eşitlik Modeli

Sonraki adımda ise ölçüm modeli ile gizli değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek ve kavramsal model ile verilerin uyup uymadığını değerlendirmek için yol analizi uygulanmıştır. Yapısal eşitlik modeli uygulanması için her bir gösterge için en az 10 gözlemin bulunması gerektiği ifade edilmektedir (Eid - El-Gohary, 2015, 482). Bu çerçevede, "Olumsuz Kültürel Etkiler" faktöründe 9 değişken, "Olumsuz Sosyal Etkiler" faktöründe 5 değişken, "Olumlu Sosyo-Kültürel Etkiler" faktöründe 4 değişken ve Dindarlık faktöründe 3 değişken olmak üzere, modelde yer alan 21 değişkene karşılık 528 adet gözlem bulunmakta olup temel kriter karşılanmaktadır.

Yol analizinde de Uyum İndekslerinin yukarıda belirtilen eşik değerleri karşılaması nedeniyle, çalışma kapsamında oluşturulan model kabul edilmiş ve sosyo-kültürel etkilerin algılanması ile dindarlık arasında ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Model Uyum İndeks değerleri (N, 528)

	χ^2/df	CFI	NFI	GFI	RMSEA
DFA	2,219	0,967	0,942	0,937	0,048
Yol Analizi	3,668	0,927	0,903	0,905	0,071

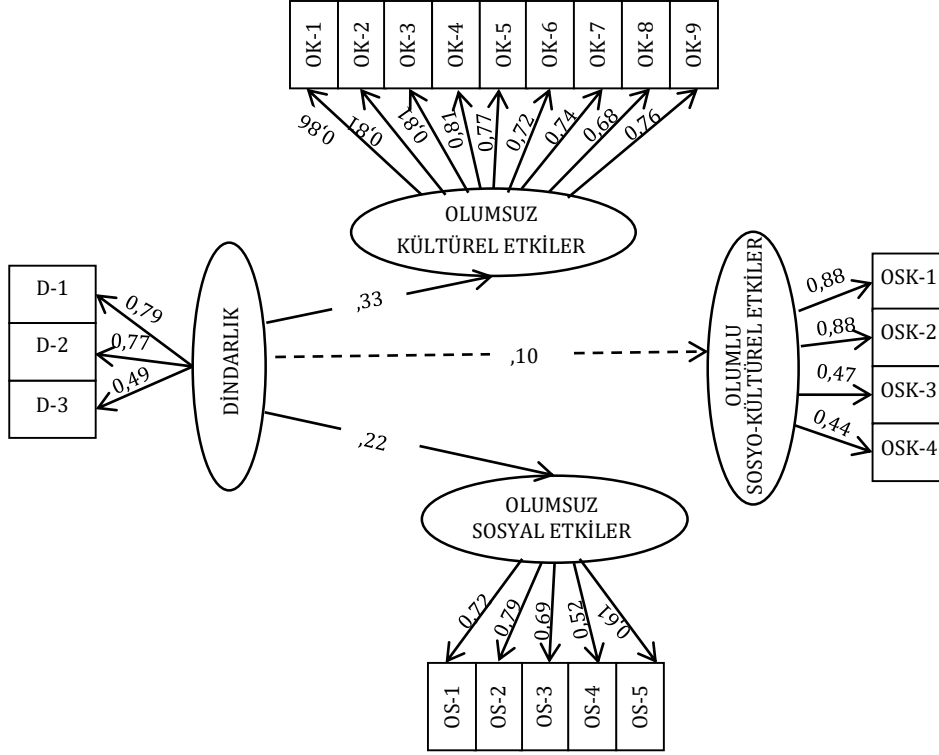
Tablo 3. Hipotez test sonuçları

		Standart Regresyon Ağırlıkları	S.E.	C.R.	P	Sonuç
DİNDARLIK	---> OLUMSUZ KÜLTÜREL ETKİLER	0,335	0,046	6,067	***	Kabul (H ₂)
DİNDARLIK	---> OLUMSUZ SOSYAL ETKİLER	0,219	0,051	3,852	***	
DİNDARLIK	---> OLUMLU SOSYO-KÜLTÜREL ETKİLER	0,11	0,029	1,899	0,058	Ret (H ₁)

*** 0,001 düzeyinde anlamlıdır

Çalışmada, dindarlık ile turizmin olumsuz sosyo-kültürel etkilerin algılanışı arasında bir ilişki bulunduğu ($p < 0,001$) ancak turizmin olumlu kültürel etkilerinin algılanışında dindarlık algısının istatistiksel anlamda anlamlı bir etkisinin bulunmadığı ($p = 0,058 > 0,05$) tespit edilmiştir. Standart Regresyon ağırlıklarına göre dindarlıktaki bir birimlik artış olumsuz kültürel etkilere yönelik algıyı 0,335 birim, olumsuz sosyal etkilere yönelik algıyı ise 0,219 birim kuvvetlendirmektedir. Dolayısıyla, sosyo-kültürel etkilere yönelik algıların dindarlık arttıkça daha da olumsuzlaşacağı yönündeki H₂ kabul edilirken, dindarlığın olumlu sosyo-kültürel etkilerin göz ardı edilmesine yol açacağı doğrultusundaki H₁ ret edilmiştir.

Şekil 1. Test edilen yapısal model

Not 1, Sürekli çizgiler anlamlı ilişkiyi, kesik çizgiler ise istatistik olarak anlamsız ilişkiyi göstermektedir.

Not 2, Değişkenler AFA Tablosunda gösterilen sıraya göre kodlanmıştır.

4. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Yerel halkın turizmin etkilerini algılayışlarına yönelik çalışmalarda birçok değişken incelenmiş olmakla birlikte dindarlık faktörü üzerinde neredeyse hiç durulmamıştır. Dolayısıyla, toplumsal hayatı şekillendiren ve bireylerin düşünce ve davranışlarını etkileyen en önemli faktörlerden birisi olan dindarlık hususunun turizmin sosyo-kültürel etkilerinin algılanışı üzerinde etkin olup olmadığı incelendiği bu çalışma, alanyazına katkı koyabilecek boyuttadır.

Sosyoloji, psikoloji gibi bilim dallarında dindarlık ile ilgili yapılmış çalışmalar, dindar kişilerin, toplumsal düzenin devam etmesi, geleneksel kültürün korunması eğiliminde olduğunu göstermektedir (Fam, v.dğr., 2004, 537). Dolayısıyla başka din ve kültürlerle iletişimde olunması fikrine karşı çekinceli bir bakış açısının hâkim olduğu belirtilmektedir.

Karşılaştırma yapılabilecek tek çalışma bulunmuş olmasına karşın çalışma sonuçları, ilgi çekicidir. Dindarlık ve turizm arasındaki ilişkiyi inceleyen Zamani-Farahani - Musa (2012), dindarlık arttıkça sosyo-kültürel etkilerin daha olumlu algılandığını tespit etmiştir. Çalışma sonuçları, bu tespit ile çelişmektedir. Çalışmada, dindarlık ile olumlu sosyo-kültürel

etkilerin algılanışı arasında herhangi bir ilişki tespit edilememişken, kültürel ve sosyal olumsuz etkilerin, dindarlık arttıkça daha yoğun algılandığı ortaya konmuştur. Dindarlık ile muhafazakârlık arasında kuvvetli bir ilişki bulunduğu (Bixter, 2015, 10) göz önüne alındığında öngörülebilecek bir sonuç olduğu belirtilebilir. Diğer taraftan, Zamani-Farahani - Musa (2012) ile oluşan farklılığın ise, çalışma alanında turizm faaliyetlerinin yoğun olmaması, yerel halkın ekonomik olarak turizme bağımlı olmamalarının görüşlerini etkilemesi ve destinasyonları ziyaret eden turistlerin profillerindeki ve sayılarındaki farklılıktan kaynaklandığı öngörülmektedir.

Zamani-Farahani - Musa (2012) çalışmasında ele alınan Sare'in ve Masooleh (İran) destinasyonlarını çoğunlukla yerli turistlerden (ve dolayısıyla çoğunlukla Müslümanlardan) oluşan günlük 10.000 kişi ziyaret ediyorken (Zamani-Farahani - Musa, 2012, 806), Muğla ilini ziyaret eden 3,5 milyonun üzerindeki (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018) turistlerin yarısından çoğunun uluslararası ve yabancı (özellikle başka dinlere mensup toplumlardan) olması, sonuçlardaki karşıtlığın oluşmasına yol açmış olabilir. Muğla ilinde bulunan turizm destinasyonlarında 3S (deniz, kum ve güneş) turizminin yoğun gelişimi ve turizm gelişiminin yerel kimliğe özen göstermeden gelişimi ve turistlerin eğlence tarzlarının olumsuz sosyo-kültürel algıların oluşmasında önemli olduğu düşünülmektedir.

Bununla birlikte, çalışmanın sonuçları, dindarların turizm gelişimine veya yabancıların ülkeyi ziyaret etmelerine karşı olduğu anlamına gelmemektedir. Söz konusu hususların ayrıca incelenmesi gerekliliğini unutmadan, İslam'ın çoğulculuğu ve hoşgörüyü (Hamid - Ismail, 2014, 163) barındırdığı ilkesi üzerinden, turizm planlama ve uygulama süreçlerinde, yerel halkın dini inanışlarının, dikkate alınması ve dini inanışlara uygun adımların atılmasının veya yapılacak uygulamaların dini inanışlarına aykırı olmadığını anlatılmasının, gerekli olduğu söylenebilir. Ayrıca, turizm gelişiminin yerel dini inanışlara aykırı sonuçlar doğurmaya- cık (ya da bu tür sonuçları en aza indirgeyecek) şekilde gelişimine yönelik kararlar alınması gerekmektedir.

Bununla birlikte, kitle turizminin (özellikle deniz - kum - güneş) turizminin geliştiği popüler destinasyonlara yakın olmakla birlikte ekonomik olarak turizm ile yoğun bir bağlantının bulunmadığı bir alanda gerçekleştirilen bu çalışmanın sonuçları kesitseldir. Diğer bir ifadeyle sonuçlar çalışma alanı ve hatta katılımcılar ile sınırlıdır. Gelecek çalışmalarda farklı turizm türü ve turist profiline sahip yerleşimlere odaklanabilir. Ayrıca, sonuçların ekonomik olarak turizme bağımlı destinasyonlarda da sınanması gereklidir.

KAYNAKÇA

- Abdel-Khalek, Ahmed M. "Subjective well-being and religiosity in Egyptian college students". *Psychological Reports*, 108/1 (Şubat 2011): 54-58.
- Abdel-Khalek, Ahmed M. "Subjective well-being and religiosity: a cross-sectional study with adolescents, young and middle-age adults". *Mental Health, Religion & Culture*, 15/1 (2012): 39-52, DOI: 10.1080/13674676.2010.551324.
- Abdel-Khalek, Ahmed M. - Naceur, Farida. "Religiosity and its association with positive and negative emotions among college students from Algeria". *Mental Health, Religion and Culture*, 10/2 (Mart, 2007): 159-170.
- Afshari, Reza. "An Essay on Islamic Cultural Relativism in the Discourse of Human Rights". *Human Rights Quarterly*, 16/2 (Mayıs, 1994): 235-276.
- Ağlıkaya, Zuhul. "İntihar ve Din: İntihar Girişiminde Bulunanlar Üzerine Empirik Bir Araştırma". *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38/1 (2010): 173-202.
- Akış, Sevgin - Peristianis, Nicos - Warner, Jonathan. "Residents' attitudes to tourism development: the case of Cyprus". *Tourism Management*, 17/7 (Kasım 1996): 481-494.
- Allen, Christopher. "Justifying Islamophobia". *American Journal of Islamic Social Sciences*, 21/3(2004): 1-25.
- Andereck, Kathleen L. - Nyaupane, Gyan P. "Exploring the Nature of Tourism and Quality of Life Perceptions among Residents". *Journal of Travel Research*, 50/3 (Nisan 2011): 248-260.
- Andereck, Kathleen L. - Valentine, Karin M. - Knopf, Richard C. - Vogt, Christine A. "Residents' perceptions of community tourism impacts". *Annals of Tourism Research*, 32/4 (Kasım 2005): 1056-1076.

1310 | Uğur Çalışkan. Dindarlık İle Yerel Halkın Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerini Algılaya ...

- Ashkanani, Hadi Ridha. "The relationship between religiosity and subjective well-being: A case of Kuwaiti car accident victims". *Traumatology*, 15/1 (Mart 2009): 23-28.
- Ayten, Ali. "Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13/3 (2013): 7-31.
- Batson, C. Daniel - Schoenrade, Patricia A. "Measuring Religion as Quest: 2) Reliability Concerns". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30/4 (Aralık 1991): 430-447.
- Battour, Mohamed - Ismail, Mohd Nazari. "Halal tourism: Concepts, practices, challenges and future". *Tourism Management Perspectives* 19/B (Temmuz 2016): 150-154.
- Belisle, Francois J. - Hoy, Don R. "The Perceived Impact of Tourism by Residents: A Case Study in Santa Marta, Columbia". *Annals of Tourism Research*, 7/1 (1980): 83-101.
- Bixter, Michael T. "Happiness, political orientation, and religiosity". *Personality and Individual Differences*, 72 (Ocak 2015): 7-11.
- Bora Semiz, Buket - Altunışık, Remzi. "Pazarlama Araştırmalarında Likert Tipi Ölçeklerin Özelliklerinin Cevaplama Tarzları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi". *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7/14 (2016): 577-598.
- Brida, Juan Gabriel - Osti, Linda - Faccioli, Micheale. "Residents' Perception and Attitudes towards Tourism Impacts". *Benchmarking: An International Journal*, 18/3 (Mayıs 2011). 359 - 385.
- Butler, Richard W. "The concept of tourist area cycle of evolution: implications for management of resources". *Canadian Geographer*, 24/1 (Mart 1980): 5-12.
- Chen, Ching-Fu - Chen, Pei-Chun. "Resident Attitudes toward Heritage Tourism Development". *Tourism Geographies*, 12/4 (Kasım 2010): 525-545.
- Chi, C.G-q, Cai, R. and Li, Y. (2017). "Factors influencing residents' subjective well-being at World Heritage Sites". *Tourism Management* 63; 209-222.
- Cohen, Erik. "Tourism and religion: A comparative perspective". *Pacific Tourism Review*, 2/1 (1998): 1-10.
- Cornwall, Marie - Albrecht, Stan L. - Cunningham, Perry H - Pitcher, Brian L. "The Dimensions of Religiosity: A Conceptual Model with an Empirical Test". *Review of Religious Research*, 27/3 (Mart 1986): 226-244.
- Çalışkan, Uğur - Arıkan, Saltık, Işıl - Çolak, Yıldız, Esra. "Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerinin Yerel Halkın Mutluluk Algısına Etkisi". *The Second International Congress on Future of Tourism: Innovation, Entrepreneurship and Sustainability (27-29 Eylül 2018)*. ed. Kemal Birdir, 1: 291 - 295. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Deccio, Cary - Baloglu, Seyhmus. "Nonhost Community Resident Reactions to the 2002 Winter Olympics: The Spillover Impacts". *Journal of Travel Research*, 41/1 (Ağustos 2002): 46-56.
- Deery, Margaret - Jago, Leo - Fredline, Liz. "Rethinking social impacts of tourism research: a new research agenda". *Tourism Management*, 33/1 (Şubat 2012): 64-73.
- Delener, Nejdet. "Religious contrasts in consumer decision patterns, their dimension and marketing implication". *European Journal of Marketing*, 28/5 (Mayıs 1994): 33-53.
- Doğan, Hasan Zafer. Forms of adjustment: socio-cultural impacts of tourism. *Annals of Tourism Research*, 16/2 (1998): 216-236.
- Dorahy, Martin J. - Lewis, Christopher Alan - Schumaker, John F. - Akuamoah-Boateng, Robert, Duze, M.C. - Sibiya, Thokozile E. "A cross-cultural analysis of religion and life satisfaction". *Mental Health, Religion & Culture*, 1/1 (1998): 37-43, DOI: 10.1080/13674679808406496
- Doxey, G.V. "A causation theory of visitor-resident irritants: methodology and research inferences. The impact of tourism". *Sixth annual conference proceedings of the Travel Research Association* (08 - 11 Eylül 1975), 195 - 198. San Diego: The Travel Association, 1975.
- Dünya Turizm Örgütü (UNWTO). "Tourism Highlights, 2018 Edition". Erişim: 28 Aralık 2018. <http://marketintelligence.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2018>
- Dyer, Pam - Gürsoy, Doğan - Sharma, Bishnu - Carter, Jennifer "Structural modeling of resident perceptions of tourism and associated development on the Sunshine Coast, Australia". *Tourism Management*, 28/2 (Nisan, 2007): 409-422.
- Eid, Riyad - El-Gohary, Hatem. "The role of Islamic religiosity on the relationship between perceived value and tourist satisfaction". *Tourism Management*, 46 (Şubat 2015): 477-488.
- Eid, Riyad. "Integrating Muslim customer perceived value, satisfaction, loyalty and retention in the tourism industry: an empirical study". *International Journal of Tourism Research*, 17 (2015): 249 - 260, <http://dx.doi.org/10.1002/jtr.1982>.
- El-Gohary, Hatem. "Halal tourism, is it really Halal?". *Tourism Management Perspectives*, 19/B (Temmuz 2016): 124-130.
- Esman, Marjorie R. "Tourism as Ethnic Preservation: The Cajuns of Louisiana". *Annals of Tourism Research*, 11/3 (1984): 451-467.
- Essoo, Nittin - Dibb, Sally. "Religious influences on shopping behaviour: an exploratory study". *Journal of*

- Marketing Management*, 207/7-8 (2004): 683-712.
- Etikan, İlker - Musa, Sulaiman Abubakar - Alkassim, Rukayya Sunusi. "Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling". *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5/1 (Ocak 2016): 1-4, doi: 10.11648/j.ajtas.20160501.11.
- Fam, Kim Syhan - Waller, David S. - Erdoğan, Bayram Zafer. "The influence of religion on attitudes towards the advertising of controversial products". *European Journal of Marketing*, 38/5-6 (Mayıs 2004): 537-555.
- Faulkner, Bill - Tideswell, Carmen. "A framework for monitoring community impacts of tourism". *Journal of Sustainable Tourism*, 5/1 (1997): 3-28.
- Fleischer, Aliza. "The tourist behind the pilgrim in the Holy Land". *International Journal of Hospitality Management*, 19/3 (Eylül 2000): 311-326.
- Francis, Leslie J. - Ziebertz, Hans-Georg - Lewis, Christopher Alan. "The relationship between religion and happiness among German students". *Pastoral Psychology*, 51/4 (Mart 2003): 273-281.
- Gu, Huimin - Ryan, Chris. "Place attachment, identity and community impacts of tourism the case of Beijing Hutong". *Tourism Management*, 29/4 (Ağustos 2008): 637-647.
- Gürsoy, Doğan - Altınay, Levent - Kenebayeva, Ainur. "Religiosity and entrepreneurship behaviours". *International Journal of Hospitality Management*, 67 (Ekim 2017): 87-94.
- Gürsoy, Doğan - Chi, Chrisitna G. - Dyer, Pam. "Local's attitudes toward mass and alternative tourism: The case of Sunshine Coast, Australia". *Journal of Travel Research*, 49/3 (Eylül 2010): 381-394.
- Hair, Joseph, F. - Anderson, Rolph, E. - Tatham, Ronald, L. - Black, William, C. *Multivariate Data Analysis (5th Ed.)*. New Jersey: Prentice-Hall International, 1998.
- Haley, A. J. - Snaith, Tim - Miller, Graham. "The social impacts of tourism a case study of Bath, UK". *Annals of Tourism Research*, 32/3 (Temmuz 2005): 647-668.
- Hamid, Ahmad Fauzi Abdul - Ismail, Muhamad Takiyuddin. "Islamist Conservatism and The Demise of Islam Hadhari in Malaysia". *Islam and Christian-Muslim Relations*, 25(2) (Nisan 2014): 159-180.
- Haralambopoulos, Nicholas - Pizam, Abraham. "Perceived impacts of tourism: The Case of Samos". *Annals of Tourism Research*, 23/3 (Temmuz 1996): 503-526.
- Henderson, Joan C. "Managing Tourism and Islam in Peninsular Malaysia". *Tourism Management*. 24/4 (Ağustos 2003): 447-456.
- Horozcu, Ümit. *Din Psikolojisi Açısından Dünyevi İstek Duaları*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010.
- Hu, Li-Tze - Bentler, Peter M. "Fit Indices in Covariance Structure Modeling: Sensitivity to Underparameterized Model Misspecification". *Psychological Methods*, 3/4 (1998): 424-453.
- Irandu, Evaristus M. "The role of tourism in the conservation of cultural heritage in Kenya". *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 9/2 (2004): 133-150.
- Jafari, Jafar - Scott, Noel. "Muslim world and its tourisms". *Annals of Tourism Research*, 44 (Ocak 2014): 1-19.
- Jamal, Muhammad - Badawi, Jamal. "Job stress among Muslim immigrants in North America: Moderating effects of religiosity". *Stress Medicine*, 9/3 (Temmuz 1993): 145-151.
- Johansson-Stenman, Olaf - Mahmud, Minhaj - Martinsson, Peter. "Trust and religion: experimental evidence from rural Bangladesh". *Economica*, 76/303 (Haziran 2009): 462-485.
- Joseph, Christina A. - Kavoori, Anandam P. "Mediated Resistance Tourism and the Host Community". *Annals of Tourism Research*, 28/4 (2001): 998-1009.
- King, James E. - Crowther, Martha R. "The measurement of religiosity and spirituality: Examples and issues from psychology". *Journal of Organizational Change Management*, 17/1 (Şubat 2004): 83-101, <https://doi.org/10.1108/09534810410511314>.
- Kirilova, Ksenia - Gilmetdinova, Alsu - Lehto, Xinran. "Interpretation of hospitality across religions". *International Journal of Hospitality Management*, 43 (Ekim 2014): 23-34.
- Knight, John. "Competing Hospitality in Japanese Rural Tourism". *Annals of Tourism Research*, 23/1 (1996): 165-180.
- Ko, Dong-Wan - Stewart, William P. "A structural equation model of residents' attitudes for tourism development". *Tourism Management*, 23/5 (Ekim 2002): 521-530.
- Koenig, Harold, G. - McCullough, Michael, E. - Larson, David, B. *Handbook of Religion and Health*. New York: Oxford University Press, 2000.
- Krejcie, Robert V. - Morgan, Daryle W. "Determining sample size for research activities". *Educational and Psychological Measurement*, 30 (Eylül 1970): 607-610.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2018). "Turizm İstatistikleri". Erişim: 14 Aralık 2018. <http://yigm.kultur-turizm.gov.tr/TR,9851/turizm-istatistikleri.html>
- Latkova, Pavlina - Vogt, Christine A. "Residents' attitudes toward existing and future tourism development in rural communities". *Journal of Travel Research*, 51/1 (2012): 50-67.
- Lewis, Christopher Alan - Maltby, John - Burkinshaw, Sue. "Religion and Happiness: Still no association".

1312 | Uğur Çalışkan. Dindarlık İle Yerel Halkın Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerini Algıla ...

- Journal of Beliefs and Values*, 21/2 (2000): 233-236, DOI: 10.1080/713675504.
- Lewis, Christopher Alan. "Church attendance and happiness among Northern Irish undergraduate students: No association". *Pastoral Psychology*, 50/3 (Ocak 2002): 191-195.
- Liang, Zeng-Hian - Bao, Ji-Gang. "Tourism gentrification in Shenzhen, China: causes and socio-spatial consequences". *Tourism Geographies*, 17/3 (2015): 461-481.
- Lindberg, Kreg - Johnson, Rebecca L. "Modeling resident attitudes towards tourism". *Annals of Tourism Research*, 24/2 (1997): 402-424.
- Lundberg, Erik "The importance of tourism impacts for different local resident groups: A case study of a Swedish seaside destination". *Journal of Destination Marketing & Management*, 6/1 (Mart 2017): 46-55.
- Maddox, R.Neil. "Measuring satisfaction with tourism". *Journal of Travel Research*, 23/3 (Ocak 1985): 2-5.
- Marsh Nicholas R. - Henshall, Brain D. "Planning Better Tourism: the Strategic Importance of Tourist-Resident Expectations and Interactions". *Tourism Recreation Research*, 12/2 (1987): 47-54.
- Mbaiwa, Joseph E. "The socio-cultural impacts of tourism development in the Okavango Delta, Botswana". *Journal of Tourism and Cultural Change*, 2/3 (2005): 163-185.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. "Din Dindarlık ve Değerler". *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1/2 (2013): 173 - 189.
- Moaddel, Mansoor. "The Study of Islamic Culture and Politics: An Overview and Assessment". *Annual Review of Sociology*, 28 (Ağustos 2002): 359-386.
- Mokhlis, Safiek. "Relevancy and measurement of religiosity in consumer behavior research". *International Business Research*, 2/3 (Temmuz, 2009): 75 - 84.
- Myers, David G. - Deiner, Ed. "Who is happy?". *Psychological Science*, 6/1 (Ocak 1995): 10-19.
- Nagata, Judith (1980) "Religious Ideology and Social Change: The Islamic Revival in Malaysia". *Pacific Affairs*, 53/3 (Sonbahar, 1980): 405-439.
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri I. Cilt*. trc. Sedef Özge. Ankara: Siyasal Kitapevi, 2016.
- Nunkoo, Robin - Ramkissoon, Haywantee. "Developing a community support model for tourism". *Annals of Tourism Research*, 38/3 (Temmuz 2011): 964-988.
- Nyaupane, Gyan P. - Thapa, Brijesh. "Evaluation of ecotourism: a comparative assessment in the Annapurna Conservation area project, Nepal". *Journal of Ecotourism*, 3/1 (2004): 20-45.
- Öztürk, Ahmet Bülent - Özer, Özgür - Çalışkan, Uğur. "The relationship between local residents' perceptions of tourism and their happiness: a case of Kusadasi, Turkey". *Tourism Review*, 70/3 (Ağustos 2015): 232-242.
- Poria, Yaniv - Butler, Richard - Airey, David. "Tourism, Religion and Religiosity: A Holy Mess". *Current Issues in Tourism*, 6/4 (2003): 340-363.
- Pratt, Stephen - McCabe, Scott - Movono, Apisalome. "Gross happiness of a 'tourism' village in Fiji". *Journal of Destination Marketing & Management*, 5/1 (Mart 2016): 26-35.
- Ramkissoon, Haywantee - Uysal, Muzaffer S. "The effects of perceived authenticity, information search behaviour, motivation and destination imagery on cultural behavioural intentions of tourists". *Current Issues in Tourism*, 14/6 (2011): 537-562.
- Sahraian, Ali - Gholami, Abdullah - Javadpour, Ali - Omidvar, Benafsheh. "Association between Religiosity and Happiness among a Group of Muslim Undergraduate Students". *Journal of Religion and Health*, 52/2 (June 2013): 450-453, DOI 10.1007/s10943-011-9484-6.
- Saruhan, Şadi Can - Özdemirci, Ata. *Bilim, Felsefe ve Metodoloji* (4. Baskı). İstanbul: Beta. 2016
- Seybold, Kevin S. "Physiological mechanisms involved in religiosity/spirituality and health". *Journal of Behavioral Medicine*, 30/4 (Ağustos 2007): 303-309.
- Sheldon, Pauline J. - Abenoja, Terasa. "Resident Attitudes in a Mature Destination: The Case of Waikiki". *Tourism Management*, 22/5 (Ekim 2001): 435-443.
- Sheldon, Pauline J. - Var, Turgut. "Resident attitudes to tourism in North Wales". *Tourism Management*, 5/1 (Mart 1984): 40-47.
- Sırakaya, Ercan - Teye, Victor - Sönmez, Sevil. "Understanding Residents' Support for Tourism Development in the Central Region of Ghana". *Journal of Travel Research*, 41/1 (Ağustos 2002): 57-67.
- Silva, Carla - Kastenholz, Elisabeth - Abrantes, Jose Luis. "Place attachment, destination image and impacts of tourism in mountain destinations". *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 24/1 (2013): 17-29, DOI: 10.1080/13032917.2012.762312.
- Simmons, David G. "Community participation in tourism planning". *Tourism Management*, 15/2 (Nisan 1994): 98-108.
- Sood, James - Nasu, Yukio. "Religiosity and nationality, an exploratory study of their effect on consumer behavior in Japan and the United States". *Journal of Business Research*, 34/1 (Eylül 1995): 1-9.
- Tatoğlu, Ekrem - Erdal, Fuat - Özgür, Hüseyin - Azaklı, Sedat (2002). Resident attitudes toward tourism

- impact: The case of Kuşadası in Turkey". *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*, 3/3 (2002) : 79-100.
- Tavakoli, Rokhshad - Mura, Paolo. "Journeys in Second Life' -Iranian Muslim women's behaviour in virtual tourist destinations". *Tourism Management*, 46 (Ocak 2015): 398-407.
- Tiliouine, Habib - Belgoumidi, Abbes. "An exploratory study of religiosity, meaning in life and subjective wellbeing in Muslim students from Algeria". *Applied Research Quality Life*, 4/1 (Mart 2009): 109-127.
- Tosun, Cevat "Host perceptions of impacts: A comparative tourism study". *Annals of Tourism Research*, 29/1 (Ocak 2002): 231-253.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2017). "Nüfus ve Demografik Veriler". Erişim: 10 Aralık 2018. <https://bi-runi.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>
- Uriely, N., Israeli, A. ve Reichel, A. "Residents' Attitudes toward Tourism Events: The Case of Nazareth". The Second International Seminar on Tourism Management in Heritage Cities, (03-05 Şubat 2000). Ed. Russo, Antonia, Paolo. 1: 99-116) Nazareth, İsrail: UNESCO Yayınları, 2000.
- Var, Turgut - Kendall, K.W. - Tarakçıoğlu, Enis. "Resident attitudes towards tourists in a Turkish resort town". *Annals of Tourism Research*, 12/4 (1985): 652-658.
- Vukonic, Boris "Religion, tourism and economics: a convenient symbiosis". *Tourism Recreation Research*, 27/2 (2002): 59-64.
- Weaver, Gary R. - Agle, Bradley R. "Religiosity and ethical behavior in organizations: a symbolic interactionist perspective". *The Academy of Management Review*, 27/1 (Ocak 2002): 77-98.
- Weidenfeld, Adi. "The religious needs of the hospitality industry". *Tourism, and Hospitality Research*, 6/2 (Ocak, 2006): 143-159.
- Weidenfeld, Adi - Ron, Amos S. "Religious needs in the tourism industry". *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 19/2 (Kış 2008): 357-361.
- Wong, Cora Un In - McIntosh, Alison - Ryan, Chris. "Buddhism and Tourism Perceptions of the Monastic Community at Pu-Tuo-Shan, China". *Annals of Tourism Research*, 40 (Ocak 2013): 213-234.
- Yılmaz, Sema. "Umre İbadetinin Hayatın Anlamı ve Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (Haziran, 2018): 543-570.
- Yoon, Yooshik - Uysal, Muzaffer. "An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: a structural model". *Tourism Management*, 26/1 (Şubat 2005): 45-56.
- Zamani-Farahani, Hamira - Henderson, Joan C. "Islamic tourism and managing tourism development in Islamic societies: the cases of Iran and Saudi Arabia". *International Journal of Tourism Research*, 12/1 (2010): 79-89.
- Zamani-Farahani, Hamira - Musa, Ghazali. "The relationship between Islamic religiosity and residents' perceptions of socio-cultural impacts of tourism in Iran: Case studies of Sare'in and Masooleh". *Tourism Management* 33/4 (Ağustos 2012): 802-814.